

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

**PRELEGERI DE ISTORIE
A FILOZOFIEI**

VOLUMUL I:

- **INTRODUCERI**
- **FILOZOFIA ÎNAINTE DE SOCRATE**
- **DE LA SOFIȘTI LA SOCRATICI**

Traducere de D.D. ROȘCA

paideia

București, 2024

INTRODUCERE ÎN ISTORIA FILOZOFIEI

Despre interesul pe care îl prezintă această istorie se poate vorbi din multiple puncte de vedere. Cine vrea să-i prindă punctul central va trebui să-l caute în legătura esențială ce există între acest aparent trecut și treapta prezentă atinsă de filozofie. Ceea ce va trebui să arătăm aici mai de aproape este faptul că această legătură nu este un punct de vedere exterior oarecare, ce ar putea fi luat în considerare la istoria științei filozofice, ci această legătură exprimă mai curînd natura interioară a determinației ei; va trebui să arătăm apoi că eveniment entele acestei istorii se prelungesc, fără îndoială, în efecte, ca orice evenimente, dar că ele produc aceste efecte într-un mod care le este propriu. 11

Ceea ce ne înfățișează istoria filozofiei este șirul spiritelor nobile, galeria eroilor rațiunii ce gîndește, care, datorită forței acestei rațiuni, au pătruns în esența lucrurilor, a naturii și a spiritului, în esența lui Dumnezeu, cîștigînd pentru noi prin munca lor tezaurul cel mai de preț, comoara cunoașterii raționale. În același timp, evenimentele și acțiunile acestei istorii sînt din această cauză de așa natură, încît în conținutul lor nu intră personalitatea și caracterul individual în gradul în care intră, în schimb, în istoria politică individul cu particularitatea naturalului său, a geniului, a pasiunilor sale, a energiei sau a slăbiciunii caracterului său, și, în general, cu ceea ce face ca el să fie acest individ, subiect al faptelor și al evenimentelor. Dimpotrivă, în istoria filozofiei, produsele sînt cu atît mai excelente, cu cît ele pot fi socotite mai puțin ca merit al individului particular și cu cît aparțin mai mult gîndirii libere, caracterului general al omului ca om, cu cît însăși această gîndire lipsită de trăsături particulare este mai mult subiect producător. 12

Aceste fapte ale gîndirii se înfățișează, privite din punct de vedere istoric, mai întîi ca lucruri care aparțin trecutului și se află dincolo de

13 realitatea noastră actuală. Dar, în fapt, ceea ce sîntem noi, sîntem totodată și istoricește; sau, mai precis, așa cum, în această regiune a istoriei gîndirii, trecutul nu este decît una dintre laturi, tot astfel și, în ceea ce sîntem noi, ceea ce este comun și nepieritor este indisolubil legat de ceea ce sîntem istoricește. Posesiunea unei raționalități conștiente de sine, care ne aparține nouă, lumii actuale, nu a luat naștere în chip nemijlocit, răsărind și crescînd numai din pămîntul prezentului, ci trăsătura esențială a acestei averi este aceea de a fi o moștenire, mai exact: un rezultat al muncii, și anume al muncii tuturor generațiilor trecute ale genului omenesc. Întocmai cum artele vieții exterioare, masa mijloacelor și a dexterităților, întocmirile și obiceiurile conviețuirii sociale și ale vieții politice sînt rezultate ale reflexiei, ale invenției, ale nevoii și ale trebuințelor, ale nenorocirii, ale capriciului și ale voinței realizatoare proprii istoriei premergătoare prezentului în care trăim, tot astfel, pentru ceea ce sîntem noi în știință și, mai precis, în filozofie, avem să-i mulțumim de asemenea tradiției care se încolăcește, cum a spus Herder*, ca un lanț sacru de-a lungul a tot ce este trecător, și a ceea ce deci a trecut, și care ne-a păstrat și ne-a transmis ceea ce a creat lumea care ne-a precedat.

Dar această tradiție nu este numai o gospodină care păstrează cu credință doar ceea ce primește, transmițîndu-l așa cum l-a primit, neschimbat, urmașilor; așa cum cursul naturii, cu infinitele prefaceri și activități ale formațiilor și formelor ei, rămîne mereu la legile originare și nu realizează nici un progres. Această tradiție nu este o statuie de piatră imobilă, ci e vie și crește ca un fluviu puternic, care se amplifică pe măsură ce înaintează mai departe de izvorul său.

Conținutul acestei tradiții este ceea ce a produs lumea spirituală; și spiritul universal nu rămîne pe loc. Or, în esență, avem de-a face aici cu spiritul universal. Cînd e vorba de o singură națiune, se poate, desigur, întîmpla ca cultura, arta, știința ei și, în general, facultatea ei spirituală să rămîna staționare, cum pare a fi cazul cu chinezii, care înainte cu două mii de ani ar fi fost, se zice, tot acolo unde sînt azi. Spiritul lumii nu cade însă în acest calm indiferent. Aceasta rezultă din conceptul simplu al spiritului. Viața lui este faptă. Fapta are drept condiție prealabilă a ei un material dat, spre care ea se îndreaptă și pe care nu numai că îl înmulțește, mărindu-l cu material

* Herder, *Werke, Zur Philosophie und Geschichte* (Opere, Despre filozofie și istorie), vol. V, pp. 184-186 (Stuttgart und Tübingen, 1828).

pe care îl adaugă la el, ci îl prelucrează în chip esențial și îl transformă. Ceea ce a produs astfel fiecare generație în știință, în domeniul spiritului, este o moștenire în vederea căreia au agonisit toate secolele care s-au scurs, este un sanctuar în care toate generațiile omenești au păstrat, recunoscătoare și bucuroase, ceea ce le-a fost de ajutor în viață, ceea ce ele au reușit să înțeleagă din profunzimile naturii și ale spiritului. Această moștenire înseamnă intrarea în posesiunea nemijlocită a acestor bucurii; ea constituie sufletul fiecărei generații care urmează, substanța spirituală a acesteia, substanța pe care ele și-au însușit-o; ea constituie principiile, prejudecățile și bogăția acestor generații; în același timp, această moștenire primită este redusă la un material dat în prealabil, care este metamorfozat de către spirit. În felul acesta, ceea ce a fost primit este modificat, iar materialul prelucrat este, tocmai datorită acestui fapt, îmbogățit și totodată păstrat.

14

Aceasta este și poziția și activitatea noastră, cum este de altfel poziția și activitatea fiecărei epoci, și anume să înțelegem știința care există și să ne formăm prin ea și tocmai prin aceasta să o dezvoltăm mai departe, înălțînd-o pe o poziție superioară. În timp ce ne-o însușim, facem din ea ceva propriu și deosebit de ceea ce era ea mai înainte. În această natură a formării, care are drept condiție existența prealabilă a unei lumi spirituale pe care o transformă în procesul însușirii ei, rezidă faptul că filozofia noastră nu poate lua naștere decît în legătură esențială cu filozofia care a precedat-o și din care ea decurge în chip necesar; în desfășurarea ei, istoria filozofiei nu ne înfățișează deci devenirea unor lucruri străine, ci această devenire a noastră, devenirea științei noastre.

De natura raportului indicat aici depind reprezentările și întrebările ce se pot ivi privitor la determinarea istoriei filozofiei. În același timp, înțelegerea acestui raport ne lămurește mai îndeaproape cu privire la scopul subiectiv, constînd în aceea că studierea istoriei filozofiei ne introduce în cunoașterea acestei științe însăși. Sînt cuprinse apoi în acest raport determinațiile modului de tratare a acestei istorii, raport a cărui analiză mai precisă trebuie să constituie scopul principal al prezentei introduceri. Se înțelege că pentru aceasta este nevoie să recurgem și la conceptul a ceea ce urmărește filozofia, ba acest concept trebuie pus chiar la baza dezbaterii noastre. Și cum analiza științifică a acestui concept nu își poate avea locul aici – am amintit deja acest lucru –, nici cercetarea pe care o întreprindem nu poate avea scopul să facă

15

înțeleasă pe cale demonstrativă natura acestei deveniri, ci mai curînd să ne dea despre ea numai o reprezentare preliminară.

Procesul de creație despre care vorbim nu este un simplu proces de ivire inactivă, cum este acela pe care ni-l reprezentăm, de exemplu, în legătură cu răsăritul Soarelui, al Lunii etc., adică o simplă mișcare în mediul lipsit de rezistență al spațiului și al timpului. Dimpotrivă, ceea ce trebuie să se perinde în fața reprezentării noastre sînt faptele gîndului liber, este istoria lumii gîndurilor, a lumii intelectuale, așa cum a luat ea naștere și cum s-a dezvoltat. Potrivit unei vechi prejudecăți ceea ce-l deosebește pe om de animal este gîndirea: să ne oprim la aceasta. Ceea ce omul are în el mai nobil decît faptul de a fi un animal se datorește deci gîndului. Tot ce este omenesc, indiferent ce înfățișare ar avea, este omenesc numai deoarece gîndul este în el și a fost activ în el. Dar gîndul, deși este astfel ceea ce e substanțial, esențial, eficient, are totuși de-a face cu lucruri diverse. Însă ca cel mai excelent domeniu trebuie considerat acela unde gîndirea nu face altceva și nu se ocupă cu altceva decît cu ea însăși, adică tocmai cu ceea ce este mai nobil, și unde ea s-a căutat și s-a găsit pe sine. Istoria pe care urmează s-o facem este istoria autogăsirii gîndului. Iar cînd este vorba de gînd, el se găsește pe sine în timp ce se produce pe sine, ba el există și este real numai întrucît se găsește pe sine. Aceste produceri sînt filozofiile. Iar șirul acestor produceri, al acestor descoperiri spre care se îndreaptă gîndul pentru a se descoperi pe sine, este rezultatul unei munci de două mii cinci sute de ani.

16 Gîndul, care este prin esență gînd, este în sine și pentru sine, este etern. Ceea ce este adevărat este conținut numai în gînd și este adevărat nu numai azi și mîine, ci e adevărat în afară de orice timp; iar întrucît este în timp, adevărul este adevărat totdeauna și în orice timp. Cum ajunge atunci lumea gîndului să aibă o istorie? Istoria înfățișează ceea ce este schimbător, ceea ce a trecut, ceea ce a pierit în noaptea trecutului, ceea ce nu mai există. Gîndul veritabil, gîndul necesar – și numai cu astfel de gînduri avem de-a face aici –, nu este însă susceptibil de schimbare. Problema înțelegerii acestui caracter al gîndului este una dintre primele pe care vrem s-o tratăm, în al doilea rînd, însă, trebuie să apară îndată în fața noastră, în afara filozofiei, o mulțime de creații, care sînt și ele produse ale gîndului și pe care, totuși, le excludem din cadrele examenului nostru. Astfel de opere sînt religia, istoria politică, constituțiile statelor, artele și științele. Se pune întrebarea: cum se deosebesc

aceste opere de acelea care formează obiectul nostru? Și totodată: în ce raport se găsesc ele una față de alta în istorie? Asupra acestor două puncte de vedere trebuie spus ceea ce este util spre a ne orienta în sensul în care este făcută aici istoria filozofiei. În afară de aceasta trebuie să avem mai întâi o privire generală înainte de a trece la amănunte: altfel nu vedem întregul din cauza atîtor amănunte, nu vedem pădurea din cauza copacilor, nu vedem filozofia din cauza atîtor filozofii. Vrem să cunoaștem relația diferitelor filozofii cu ce e universal, cu filozofia. Spiritul pretinde să i se dea o idee generală despre scopul, despre destinația întregului, ca să știm la ce să ne așteptăm. Vrem să aruncăm o privire generală asupra peisajului pe care îl pierdem din vedere cînd ne angajăm în contemplarea diferitelor părți. În fapt, diferitele părți își au valoarea lor deosebită datorită relației lor cu întregul. Nicăieri acesta nu este mai mult cazul decît cu filozofia, și apoi cu istoria ei. Fără îndoială că, atunci cînd e vorba de istorie, această stabilire a generalului pare oarecum mai puțin necesară decît atunci cînd e vorba de o știință propriu-zisă; deoarece istoria apare, în primul rînd, ca o serie de evenimente care se succed în mod accidental. Fiecare fapt se află izolat pentru sine, legătura dintre ele nu este arătată decît ca legătură în timp. Dar nici în istoria politică nu ne mulțumim cu atît. Bănuim și recunoaștem în ea o legătură necesară, legătură în care diversele evenimente își au poziția și relația lor particulară față de un scop și de scopuri, cîștigînd astfel o anumită semnificație. Căci ceea ce e semnificativ în istorie este relația, legătura faptului cu ceea ce e general; a avea înaintea ochilor acest general înseamnă apoi a prinde semnificația faptului.

17

De aceea, punctele în legătură cu care trebuie să fac o introducere sînt următoarele:

Primul punct va fi examinarea definiției istoriei filozofiei: însemnătatea ei, conceptul și scopul ei; de aici se vor desprinde consecințele referitoare la modul ei de tratare. Îndeosebi se va vedea cu această ocazie că cel mai interesant punct este relația istoriei filozofiei cu însăși știința filozofiei, adică se va vedea că istoria filozofiei nu ne înfățișează numai ceea ce este exterior, ceea ce s-a întîmplat, evenimentele conținutului, ci ne arată și cum conținutul însuși – acest ceva care trebuie să se înfățișeze istoricește – aparține științei filozofiei; istoria filozofiei însăși este științifică și ea devine, în însăși substanța ei, știință a filozofiei.

18 În al doilea rând, conceptul de filozofie trebuie stabilit mai precis, și trebuie determinat, pornind de la el, care anume dintre multiplele laturi ale culturii spirituale a popoarelor urmează să fie exclusă din istoria filozofiei. De altfel, religia și gândurile din cuprinsul ei și despre ea, îndeosebi în aspectul lor mitologic, ¹sînt deja situate, prin substanța lor, atît de aproape de filozofie, precum sînt, prin forma lor, și celelalte științe (idei despre stat, obligații, legi), încît istoria acestei științe a filozofiei pare a trebui să aibă o sferă cu totul nedeterminată. S-ar putea crede că în istoria filozofiei trebuie să se țină seama de toate aceste gânduri: despre ce nu s-a spus oare că este filozofie și filozofare? Trebuie, pe de o parte, examinată mai de aproape legătura strînsă ce există între filozofie și domeniile înrudite ale religiei, artei și ale celorlalte științe, precum și al istoriei politice. Pe de altă parte, dacă domeniul filozofiei a fost delimitat în mod convenabil, obținem, odată cu determinarea a ceea ce este filozofia și a ceea ce-i aparține, și punctul de plecare al istoriei ei, început care trebuie distins de începuturile concepțiilor religioase și ale presimțirilor pline de gânduri.

Din însuși conceptul obiectului conținut în aceste două puncte de vedere trebuie să se desprindă apoi și calea spre al treilea punct, adică spre privirea de ansamblu și spre diviziunea desfășurării acestei istorii în perioade necesare: o diviziune care trebuie să arate că această istorie este un întreg care înaintea organic, este o conexiune rațională datorită căreia i se conferă istoriei filozofiei demnitatea de știință. Cu această ocazie nu vreau însă să mă opresc la fel și fel de reflexii despre utilitatea istoriei filozofiei și la alte moduri în care este ea tratată. Folosul rezultă de la sine. În sfîrșit, la urmă vreau să tratez despre izvoarele istoriei filozofiei, deoarece așa se obișnuiește.

CUPRINS

INTRODUCERE ÎN ISTORIA FILOZOFIEI	5
A. CONCEPTUL DE ISTORIE A FILOZOFIEI.....	11
1. REPREZENTĂRI CURENTE DESPRE ISTORIA FILOZOFIEI .	13
2. LĂMURIRI REFERITOARE LA DETERMINAREA CONCEPTELOR ISTORIEI FILOZOFIEI.....	21
3. REZULTATE PENTRU CONCEPTUL ISTORIEI FILOZOFIEI.	28
B. RELAȚIA FILOZOFIEI CU ALTE DOMENII.....	45
1. LATURA ISTORICĂ A ACESTEI LEGĂTURI.....	45
2. SEPARAREA FILOZOFIEI DE DOMENIILE ÎNRUDITE CU EA.....	50
3. ÎNCEPUTUL FILOZOFIEI ȘI AL ISTORIEI EI.....	80
C. ÎMPĂRȚIREA, IZVOARELE, MODUL DE TRATARE A ISTORIEI FILOZOFIEI.....	86
1. ÎMPĂRȚIREA ISTORIEI FILOZOFIEI.....	86
2. IZVOARELE ISTORIEI FILOZOFIEI.....	94
3. MODUL DE TRATARE ÎN PREZENTA ISTORIE A FILOZOFIEI.....	97
DE LA TALES LA ARISTOTEL	99
CAPITOLUL I. DE LA TALES LA ANAXAGORA	100
A. FILOZOFIA IONIENILOR.....	104
1. TALES.....	104
2. ANAXIMANDRU	116
3. ANAXIMENE.....	120

B. PITAGORA ȘI PITAGORICIENII.....	124
C. ȘCOALA ELEATĂ.....	169
1. XENOFAN.....	170
2. PARMENIDE	177
3. MELISOS.....	184
4. ZENON	185
D. HERACLIT.....	205
E. EMPEDOCLE, LEUCIP ȘI DEMOCRIT	224
1. EMPEDOCLE	224
2. LEUCIP ȘI DEMOCRIT	232
F. ANAXAGORA.....	245
CAPITOLUL AL II-LEA. DE LA SOFIȘTI PÎNĂ LA SOCRATICI.....	274
A. SOFIȘTII	275
1. PROTAGORA	293
2. GORGIAS.....	299
B. SOCRATE	304
C. SOCRATICII	364
1. ȘCOALA MEGARICĂ.....	369
a. E U C L I D E	370
b. E U B U L	372
c. STILPON.....	379
2. ȘCOALA CIRENAICĂ	382
a. ARISTIP	383
b. THEODOR	388
c. HEGESIAS	389
d. ANNICERIS.....	391
3. ȘCOALA CINICĂ.....	393
a. ANTISTENE.....	394
b. DIOGENE.....	396
c. CINICII DE MAI TÎRZIU	399